

СОЦИАЛНА И ПСИХОЛОГИЧНА ПОМОЩ ЗА ДЕЦА И МЛАДЕЖИ ОТ РАЗЛИЧЕН ЕТНИЧЕСКИ ПРОИЗХОД

Красимира Петрова

Една немалка част от децата и младежите, настанени в институции в България принадлежат към ромския и турския етнос, което налага съобразяването със специфичните и особености личностни характеристики на най-малко три етнически групи в една сравнително затворена среда. Това поставя редица изисквания към помагачата дейност в социалната сфера, които могат да бъдат изведени като задачи. Това е и **целта** на настоящата статия – да представи основните задачи, които стоят в основата на успешната социална и психологична подкрепа на деца и младежи, настанени в институции.

Една от основните задачи, свързана с тази специфика, е преодоляване на собствените **дискриминационни нагласи** на работещите с тези деца и младежи, затова се обръща специално внимание именно на тях.

В основата на дискриминацията стоят предразсъдъците – определят се като комплекс от когнитивни, емоционални и поведенчески структури, натрупани в резултат на минал опит и враждебно насочени към личност, група, общност, а техният произход е преди всичко икономически – по-малко ресурси в една от групите. Макар че предразсъдъците към външните групи могат да се засилват при съревнованието за ограничени ресурси и икономически заплахи, лабораторните изследвания показват, че действителното съревнование между групите не е задължително, за да се появят предразсъдъците. Хората изглежда са предразположени да не харесват членовете на външните групи дори въз основа на някакви минимални отлики. Такива предубедености срещу външните групи обаче, основани на минимални различия, се установяват в редица изследвания и са особено лесни за внушение, ако изследователят направи някакво видимо реално разграничение между групите. Такива предразсъдъци срещу „другите” са били използвани като оправдание на войните през цялата човешка история.

Функции на предразсъдъка (Тодорова, 1994, 248 – 249):

- Спомага за социалното приспособяване на индивида – особено при наличието на значим друг и желанието да си член на дадена група;
- Възможност за изнасяне на вътрешен проблем “навън” – фрустрация, ниско самочувствие, осъзната заплахата от външен човек (член на чужда група).

В основата на предразсъдъците стоят стереотипите – обобщения, генерализации, които имат и приспособителна, но и предразсъдъчна функция. Стереотипите и предразсъдъците водят до расова и етническа дискриминация – това е по-осъвременена форма на потисничество към някои малцинствени групи. Днес говорим за съвременна форма на дискриминация, когато противопоставяме индивид от малцинствена група на самата група, от която произхожда или приемаме, че не групата, а отделната личност е от значение, както и в случаите, когато приписваме на една група личностни и диспозиционни черти, които уж затрудняват нейното вграждане и развитие.

Като **причини** за етническите предразсъдъци сочим:

- Социални фактори – групов натиск, наличие на определени социални нагласи, социални бариери, открито противопоставяне.
- Категоризирането на хората – достига се постепенно до идеята, че нашата група е по-добра от тяхната.
- Основаното на социалното сравнение социално съревнование.
- Илюзията за хомогенност на чуждата група – те са единни.
- Деиндивидуализацията и дехуманизацията на хората.
- Селективност на паметта.
- Предварителни очаквания към групата.
- Институционален расизъм, който стъпва на социалния дарвинизъм – оцеляват най-годните.

Как се преодолява – чрез взаимно опознаване, разширяване на личностните граници, тренинги и социално учене, критично мислене и т.н.

Предразсъдъците към различните от нас се градят върху следните измерения:

- Външния вид – струва ни се, че хората се обличат неподходящо, кичозно, непретенциозно и т.н.

- Културата и традициите – не ги познаваме, но ги отричаме.
- Езика – не го разбираме и затова не ни харесва.
- Религиозната принадлежност – струва ни се, че дори и да изповядват нашата религия, не го правят добре, защото са друговерци.
- Различните убеждения и/или обичаи – не се стараем да ги изучим, а ги отхвърляме.

Характерно за предразсъдъчното мислене спрямо различните е, че (Обучителни материали по „Социална работа с деца и семейства”, 2003, базов модул 1, 2 – 3):

- Ние ги игнорираме – следователно не задоволяваме основните им потребности.

- Ние им оказваме натиск – означава желание да ги превърнем в мнозинство, да променим начина им на живот, традициите им и т.н.

- Ние ги изолираме – правим им фестивали, те ни забавляват, развличат, показват различното и така се прикриваме, като създаваме екзотични групи, които нямат реални възможности за влияние в обществото, а служат за показване.

- Ние ги отстраняваме, заклеяваме, наричаме с обидни имена – дори се правим, че ги няма, следователно няма проблеми.

- Ние ги обвиняваме за проблемите в обществото – например, те са престъпници.

- Ние ги оставяме да живеят – но не в равни шансове, а както могат – без образование, социална подкрепа, в лоши битови условия, даваме им най-непривлекателната работа, но не ни пречат.

- Ние ги убиваме и физически – рядко, но в исторически план е факт.

А когато не разбират, не познават, отричат, специалистите не успяват и да помогнат.

За да се справят със собствените си предразсъдъци, помагашите трябва да спазват следните принципни положения:

- На всяка цена познаване на собственото предразсъдъчно мислене, на чувствата и поведението, които правят личността дискриминационно ориентирана към определен тип, категория клиенти;

- Противопоставяне на всички равнища на предразсъдъците в обществото, в работата, в семействата;

- Да се изучават традиции, обичаи, нрави на различните групи, на които се помага;
- Да се спазват конституционните основания за недопускане на дискриминация.

Като водещи принципи се извеждат: справедливост, равенство, съучастие (Социална работа –антология, 2007, 112), преосмисляне на традиционните практики, търсене на начини за обективизиране на помагачия процес.

Втората голяма задача, свързана с работата на клиенти от различни етнически групи, е тяхната **социална интеграция**.

Ако се опитаме да търсим етологичния смисъл на понятието “интеграция”, би следвало да се обърнем към специализирани тълковни речници. Произходът му е латински и означава (integer) завършен, цялостен, а процесът – обединяване. В “Oxford Wordpower Dictionary for learning of English”, 2000, с. 360 се обяснява глаголет интегрирам се (като възвратен) и интегрирам, както и производното от тях съществително интеграция. Като възвратен глагол “интегрирам се” се определя като “включвам се” към нещо, докато като невъзвратен глагол се среща в значение на интегрирам някого към група, общност, приобщавам го, но не и без неговото знание или участие. Във втория смисъл интеграция е процесът на приобщаване на личността към нещо, някого, от една страна, като субект на извършване на дейността приобщаване и, от друга страна, като обект, когото някой подпомага да се приобщи. Затова и като антоним на интеграция е посочена думата сегрегация (разделяне на хора от една група от останалите в обществото, общността) и т.н.

Причините за затруднената социална интеграция на ромите, най-общо може да отведе до следните рискови фактори (Петрова, 2001, 41 – 42):

- невъзможност да упражняват професионалните си умения, а с това се обричат на глад – ромите, в т.ч. и младежите трудно си намират работа поради произхода си;
- заболявания и висока смъртност при ромите – особено това се отнася до децата и младежите в СУПЦ – те са физически занемарени, negliжирани, отхвърлени още като деца от семействата си, с нелекувани инфекции, институционализирани от раждането си;

- висока безработица, която довежда до риск от извършване на престъпления – липсата на осмисленост на свободното време е предпоставка за асоциалност;
- нарастваща неграмотност, включително и вторична неграмотност;
- липса на елементарни социално-битови условия при евентуалното си завръщане в семейна среда;
- липса на икономическа стабилност – нямат професия, работа, образование;
- липса на възможности да се съхранят като етнос поради обезличаване и недостатъчно познаване на собствената култура, традиции;
- превръщат се в лесна плячка за различни религиозни секти;
- невъзможност за интегриране поради недостатъчно владееене на български език;
- липса на цялостна политика за тяхното вграждане в обществото;
- проява на дискриминационно отношение към тях;
- липса на културни институции – радиа, медии;
- липса на политическа ромска партия, която да защитава правата им;
- незнание за техните човешки права и много.

Като заключение – младежите и децата в институциите от ромски и турски етнос са поставени в ситуация на изолация по няколко причини – институционализирани са; с някакви заболявания, увреждания, отклонения; без достатъчен образователен ценз, без професия, без да могат да се върнат в семействата си (това се отнася до всички настанени в институцията), но при хората от ромски и турски произход посочените причини се утежняват от тяхната различна етническа принадлежност.

Затова и работата на специалистите изисква съобразяване и с тази тяхна специфична особеност, тоест, повече толерантност, разбиране, търсене на възможности в общността, елементарно ограмотяване, професионално квалифициране и най-вече – формиране на социални умения, в т.ч. и умението за социално включване.

Третата задача засяга преди всичко социално-педагогическата работа с децата и младежите в институциите, а именно **ограмотява-**

нето. Причините за проблемите с ограмотяването са с разнороден характер, но те могат да се групират по следния начин:

1. Социално-икономически: неудовлетвореност от реализацията след завършване; неудовлетвореност от типа образование; противоречия между семейство и училище; стереотипно отношение циганите като ученици и др.

2. Културно-исторически: различия в ценностните ориентации; липса (слаба) връзка между училище и семейство; приоритетна роля на семейството по отношение на социализацията и др.

3. Неприспособимост: наложените от семейството модели не се покриват с училищните; недостатъчен авторитет на институцията; затвореност и консервативност на общността; непригодност на образователните системи към психиката на тази малцинствена група.

Могат да се посочат и други причини, като например, необходимост от по-ранно включване в изхранването на семейството; нежелание на родителите да дадат децата си в интернати и полуинтернати; ранно задомяване на момичетата (13–14 г.).

Допълнително затруднение е закупуването на учебници и учебни помагала, а в наличните не се открива информация, която да се отнася за тях, която да им носи практическа полза.

Училището не носи удовлетвореност най-вече за родителите и по тази причина те не поощряват децата си да го посещават. Семействата не желаят децата и младежите да приемат чужди културни модели на поведение, да не са практически подготвени за живота, а също така те смятат, че децата им трябва да говорят и български, и родния си език.

Като алтернатива за оптимизиране на образованието е т.нар. **интеркултурно образование**. То се определя като феномен на модерното общество, тъй като предлага плурализъм на ценностите, идеите, социализиращите фактори. Своевременното му осъзнаване означава по-адекватен отговор на потребностите на съвременното общество, а това означава търсене и намиране на нови начини за педагогическо взаимодействие. (Иванов, 1997, 199).

Принципите на интеркултурното образование се свеждат до:

- адекватна оценка на ценностите, начина на живот и поведение на различните култури, т.е., изключва се възможността те да бъдат сравнявани като повече или по-малко значими;

- осигуряване на равенство на репресираните по етнически признак – равенство по отношение на възможностите за обучение и реализация;

- оптимизиране на обучението и възпитанието, които са общо притежание на всички хора;

- разрушаване на изградените стереотипи за дадена социална група относно нейното поведение и култура;

- запазване на нейната духовна и материална цялостност;

- повишаване на комуникативните умения между отделни индивиди, групи и общности;

- възпитаване в интеркултурен дух – равнопоставеност, обмен на ценности, преодоляване на стереотипите;

- развиване на емпатията, социабилността и солидарността между “различните”.

Интеркултурността предполага позитивни контакти между групи и хора, разбиране, приемане, принцип на отношение и нов начин на комуникация, нова култура. Това задава равенство на шансовете. И то не само на децата от малцинствените групи, но и на децата в неравносечно социално положение.

Решаването на разгледаните три групи задачи не може да игнорира посочените проблеми, но може да послужи за отправна точка за тяхното поддържане в оптимални граници.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. *Иванов, И.* Интеркултуралното образование. С., 1999.
2. Обучителни материали по „Социална работа с деца и семейства”, базови модули. С., 2003.
3. *Петрова, Кр.* Личности, групи и общности в ситуация на риск. В. Търново, 2001.
4. Социална работа – антология, съставител М. Дейвис. С., 2007.
5. *Тодорова, Е.* Социална психология. С., 1994.
6. Oxford Wordpower Dictionary for learning of English”. Oxford, 2000.

СОЦИАЛНА И ПСИХОЛОГИЧНА ПОМОЩ ЗА ДЕЦА И
МЛАДЕЖИ ОТ РАЗЛИЧЕН ЕТНИЧЕСКИ ПРОИЗХОД

КРАСИМИРА ПЕТРОВА

Резюме

Целта на тази статия е да представи основните задачи, които стоят в основата на успешната социална и психологична подкрепа на деца и младежи, настанени в институции.

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL HELP FOR CHILDREN AND YOUNG
PEOPLE OF DIFFERENT ETHNICITY

KRASSIMIRA PETROVA

Summary

The paper aims to present the main tasks that lie at the base of successful social and psychological support for children and young people of different ethnicity placed in institutions.